

Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дотримання процесуальних строків на досудовому розслідуванні як гарантія законності

О.В. Мазур

кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»

У статті досліджено поняття «процесуальні строки», їх практичне значення у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Проаналізовано окремі причини недотримання процесуальних строків на досудовому розслідуванні, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: процесуальні строки, досудове розслідування, розумність строків, слідчі дії.

В статье исследовано понятие «процессуальные сроки», их практическое значение в процессе расследования уголовных правонарушений. Проанализированы отдельные причины несоблюдения процессуальных сроков на досудебном расследовании, предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: процессуальные сроки, досудебное расследование, разумность сроков, следственные действия.

The conception of procedural terms and their practical meaning in the investigation of criminal infraction were investigated in the article. The separate reasons for non-compliance with procedural periods during prejudicial inquiry and the ways to overcome them were analyzed by the author.

Keywords: procedural periods, prejudicial inquiry, a reasonable time, the investigative actions.

Постановка проблеми

Відповідно до ст. 2 КПК України, забезпечення швидкого розслідування і судового розгляду є одним із завдань кримінального судочинства [1]. Вказана норма закону дисциплінує суб'єктів кримінального процесу, робить його динамічним і прогно-

зованим. Без чіткого визначення строків вчинення процесуальних дій у кримінальному судочинстві розпочалося б справжнє свавілля. Виступаючи складовим елементом кримінально-процесуальної форми і механізму правового регулювання, процесуальні строки є юридичними засобами

регулювання кримінально-процесуальних відносин.

Інститут процесуальних строків пронизує всі стадії кримінального судочинства. Однак з огляду на таємний і розшуковий характер вітчизняної стадії досудового розслідування саме в цій частині кримінального провадження дотримання процесуальних строків набуває виняткового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам дотримання процесуальних строків присвячені роботи багатьох науковців. Серед них слід відзначити Ю.М. Грошевого [2], С.О. Заїку [3], О.Р. Михайленка [4], С.Б. Фоміна [5], О.Г. Шила [6], М.Є. Шумила та інших. Водночас, прийняття нового КПК України 2012 р. зумовлює необхідність подальшого наукового розроблення інституту процесуальних строків у кримінальному судочинстві з урахуванням новітньої слідчої та судової практики.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки бурхливих політичних подій останніх років змусили вітчизняних правоохоронців, суддів і правозахисників звернути особливу увагу на дієвість закріплених у чинному КПК України процесуальних гарантій. В умовах тотальної залежності національного кримінального судочинства від внутрішньо- і зовнішньо-економічних чинників відсутність належного правового регулювання інституту процесуальних строків призводить до порушення конституційних прав людини і громадянина.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження змісту поняття «процесуальні строки», а також аналіз стану їх дотримання на досудовому провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження

У часи стрімкого розвитку комп'ютерних технологій, глобалізації суспільства та зорганізованості злочинних елементів

у питаннях успішного виконання завдань кримінального судочинства все більшого значення набуває фактор часу. Процес збирання, перевірки, оцінки доказів і прийняття процесуальних рішень повинен бути стрімким, що вимагає встановлення як чітко визначених меж доказування, так і часових обмежень.

Відповідно до ст. 113 КПК України, процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Отже, у сфері кримінально-процесуальних правовідносин юридичного значення набуває не перебіг часу взагалі, а настання певного моменту або закінчення певного періоду.

У кримінально-процесуальній науці під процесуальними гарантіями розуміють передбачені кримінально-процесуальним законодавством засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства та охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у ньому [7].

Отже, можна зробити висновок, що процесуальні строки в кримінальному процесі є різновидом процесуальних гарантій, які спрямовані на забезпечення досягнення по кожному кримінальному провадженню (кримінальній справі) завдань судочинства.

Чинний КПК України здебільшого окреслює конкретно визначеними строками момент вчинення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Наприклад, регламентуючи у ст. 214 КПК України обов'язок слідчого і прокурора не пізніше 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і розпочати розслідування, закон має на меті забезпечити розгляд компетентними органами кожного повідомлення і заяви про злочин. При цьому, закріплений процесуальний строк у 24 години повинен забезпечити своєчасний розгляд таких заяв чи повідомлень.

Однак у кримінальному процесуальному законі є дії, проведення яких не регламентоване конкретними строками. Наприклад, це стосується моменту повідомлення особі про підозру – коли буде достатньо доказів для підозри (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України); часу завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування – коли прокурор визнає зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта (ст. 290 КПК України) тощо. Така конструкція також цілком виправдана, оскільки надмірне регулювання процесу строками перешкоджало б здійсненню органами розслідування та судом своїх функцій. Вказані міркування обумовлюють необхідність раціонального використання в кримінальному процесі такої правової гарантії, як процесуальний строк.

Автор даної статті поділяє висловлену в науковій літературі точку зору про умовний поділ процесуальних строків щодо їх безпосередньої спрямованості на такі види: 1) строки як гарантії швидкості судочинства (строки вирішення питання про відкриття кримінального провадження, здійснення окремого доручення, вибору обвинуваченим захисника тощо); 2) строки як гарантії прав та законних інтересів учасників процесу (строки затримання підозрюваного, застосування до підозрюваного запобіжних засобів, строки розгляду скарг тощо); 3) строки як гарантії здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законів при провадженні розслідування (строки направлення слідчим прокурору постанов, строки реагувань прокурора на виявлені порушення тощо) [8]. Розглянемо окремі проблеми практичної реалізації кожного з видів процесуальних строків.

Варто зазначити, що сама по собі навіть чітка регламентація в законі процесуальних строків ще не є гарантією швидкості кримінального судочинства, у чому громадян щоденно переконує повсякденне життя. Зокрема, га порушення вимог ст. 214 КПК України щодо внесення інформації про злочин до ЄРДР не пізніше 24 годин

органи розслідування вже давно пішли шляхом або направлення заявникові різноманітних листів, висновків, повідомлень (відписок) про «відсутність підстав» для розслідування або шляхом перенаправлення таких заяв до інших органів. Як приклад із власної адвокатської практики наведемо нещодавнє звернення громадянина Л., який 8 жовтня 2014 р. особисто подав до Шевченківського РУ ГУМВС України в м. Києві заяву про злочин (зарєстровано в ЖЕО № 49009 від 8 жовтня 2014 р.). Однак листом № 59/25064 від 15 грудня 2014 р. заступник начальника Шевченківського РУ ГУМВС України в м. Києві повідомив громадянина Л. про те, що підстав для внесення до ЄРДР інформації про вчинення кримінального правопорушення за його заявою немає. Як додаток до вказаного листа було приєднано Висновок від 14 жовтня 2014 року. З тексту останнього вбачається, що підставою невнесення відомостей до ЄРДР стало те, що працівникам міліції за два місяці «не виявилось за можливе» опитати ймовірного винуватця вчинення кримінального правопорушення. Вказана відмова була оскаржена заявником у суді, але практика розгляду таких скарг, на жаль, є невтішною.

До другого виду процесуальних строків можна умовно віднести строки як гарантії прав і законних інтересів учасників процесу. Як свідчить проведене Апеляційним судом м. Києва узагальнення судової практики оскаржень рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, із розглянутих протягом 2012-2013 рр. судами м. Києва скарг (865) задоволено було лише 63, а скасовано рішень слідчого – усього за 22 скаргами [9]. У вказаному листі також проаналізовано непоодинокі випадки перенаправлення прокурором заяв про злочин до інших органів досудового розслідування (за правилами підслідності) та надання заявнику відповідей у порядку Закону України «Про звернення громадян» без внесення відомостей до ЄРДР з тих підстав, що заява не містить достатніх даних про наявність в описаній заявником події ознак злочину. Однак, висновок, якого дійшли укладачі цього листа, м'яко кажучи,

дивує: «Слід вирішити питання про можливість віднесення такого діяння прокурора до бездіяльності, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, виходячи зі ст. 303 КПК України». З наведеного випливає, що наразі судді, хоча й відносять подібні ситуації до складних питань судочинства, усе ж таки не вважають їх порушеннями закону.

Тим часом автор цієї статті нещодавно стикнувся ще з однією новацією вітчизняного судочинства. Так, розглядаючи скаргу громадянина Н. на бездіяльність прокурора, ухвалою від 9 грудня 2014 р. слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва задовольнив її частково: зобов'язав уповноважених осіб прокуратури знову розглянути заяву Н. про вчинення кримінального правопорушення [10]. Вказане рішення свідчить про небажання судді «сваритися» з прокуратурою, воно не усуває виявлене судом порушення закону, а призводить лише до затягування часу, що суперечить інтересам потерпілого.

Наявність низького рівня судового контролю призводить до того, що навіть закріплені в законі процесуальні строки не гарантують особам реального захисту їхніх законних прав та інтересів, зокрема, у питаннях застосування запобіжних заходів. Наприклад, застосовуючи до підозрюваного Т. запобіжний захід у вигляді застави, Шевченківський районний суд м. Києва своєю ухвалою від 17 січня 2014 р. одночасно поклав на підозрюваного Т. певні процесуальні обов'язки строком на два місяці. Зі змісту ст. 199 КПК України вбачається, клопотання про продовження строку дії обов'язків має право подати прокурор, слідчий за погодженням із прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про їх покладення на підозрюваного. Натомість, прокурор звернувся до суду з клопотанням про продовження дії обов'язків лише 17 березня 2014 р., тобто в останній день їх дії. Фактичний розгляд цього клопотання відбувся 17 березня 2014 р., близько 18:30. У своїх запереченнях щодо продовження дії процесуальних обов'язків

захисник послався на ч. 6 ст. 115 КПК України, відповідно до якої, якщо процесуальну дію належить вчинити в суді, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах. Оскільки ж робочий час у Шевченківському районному суді м. Києва закінчувався о 17:00, то, на думку захисту, суд уже не міг о 18:30 продовжити дію покладених на підозрюваного Т. процесуальних обов'язків, оскільки перебіг їх дії вже скінчився. Проте, як свідчить ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 17 березня 2014 р., слідчий суддя дійшов протилежного висновку, вважаючи початком строку дії процесуальних обов'язків момент внесення підозрюваним Т. застави – тобто з 20 січня 2014 р., а тому продовжив їх дію [11].

До третього виду процесуальних строків відносять строки як гарантії здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при провадженні розслідування. Так, відповідно до ст. 308 КПК України, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування. Вказана стаття є своєрідним винятком із встановленого ст. 306 цього кодексу загального правила оскарження слідчому судді рішень, дій і бездіяльності слідчого та прокурора, зокрема, в частині визначення уповноваженого на розгляд таких скарг суб'єкта – це прокурор вищого рівня.

Згідно з наданим у ст. 28 КПК України визначенням «розумними» вважаються ті строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Критеріями визначення розумності строків законодавець визначив: складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування, тощо; поведінку учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим,

прокурором і судом своїх повноважень. Частина 5 ст. 28 КПК України гарантує кожному право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Однак на практиці не все так просто.

Зокрема заступником прокурора м. Києва по кримінальному провадженню №12012110000000701 строк досудового розслідування був встановлений до 4 місяців. Однак слідчий ГУ МВС України в м. Києві, шляхом зупинення і подальшого відновлення лише на один день досудового слідства, фактично розтягнув строки розслідування до 8 місяців. Така невинуватана «економія» процесуальних строків свідчила про недотримання розумних строків розслідування, що стало підставою оскарження дій слідчого до Генеральної прокуратури України.

Однак, своїм Листом №04/2/3-3221-14 від 14 жовтня 2014 р. Генеральна прокуратура України повідомила скаржника про направлення його скарги на розгляд до Прокуратури м. Києва, яка, у свою чергу, листом № 04/3-р від 10 листопада 2014 р. повідомила скаржника про відсутність у діях слідчого жодних порушень.

Висновки

Процесуальні строки є різновидом процесуальних гарантій, які спрямовані на

забезпечення досягнення по кожному кримінальному провадженню (кримінальній справі) завдань судочинства. У правовій державі процесуальні строки гарантують швидкість судочинства, захищають права та законні інтереси учасників процесу та забезпечують дієвість прокурорського нагляду за додержанням законів при провадженні розслідування.

На жаль, нині майже в кожному кримінальному провадженні наявні численні факти порушень процесуальних строків, особливо на стадії досудового розслідування. На думку автора, основною причиною такого негативного стану речей є нігілістичне, пострадянське ставлення самих же правозастосовників до інституту процесуальних строків як до формальності. Цьому сприяє безкарність і кругова порука (честь мундира) серед порушників, а також відсутність дієвих механізмів судового контролю на досудовому провадженні. На думку автора, змінити ситуацію зможе лише докорінне оновлення кадрів органів прокуратури та суддівського корпусу особами, що пройшли відповідну фахову підготовку і не мають корупційних зв'язків та близьких родичів у правоохоронній і судовій системах. Зростанню і вихованню подібних кадрів повинна сприяти значна робота викладачів юридичних закладів нашої держави, які власним прикладом виховуватимуть молодь у дусі поваги до закону, прав і свобод людини.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 20 листопада 2012 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10. – С. 88.
2. *Грошевий Ю. М.* Кримінально-процесуальні аспекти «малої судової реформи» [Текст] / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – Харків : Право, 2001. – С. 175-183.
3. *Заїка С. О.* Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.09 / С. О. Заїка ; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – С. 14.
4. *Михайленко О. Р.* Сутність та проблемність часових параметрів у кримінальному процесі / О. Р. Михайленко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008 р. – № 2. – С. 58-64.
5. *Фомін С. Б.* Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України / С. Б. Фомін // Форум права : електрон. наук. фак. вид. – 2012. – № 2. – С. 735-741 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12fcbnku.pdf>
6. *Шило О. Г.* Розумний строк провадження в кримінальному процесі України / О. Г. Шило // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 21. – 2011. – С. 174-184.

7. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини і громадянина у сфері діяльності міліції : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.01 / Є. В. Білозьоров. – К. : КНУВС, 2008. – 18 с. – С. 6.

8. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України [Текст] : навч. посіб. / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 576 с. – С. 194-196.

9. Лист Апеляційного суду м. Києва «Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу України» від 1 червня 2013 р. // Судова апеляція, 2013. – № 2.

10. Постанова Печерського районного суду м. Києва від 9 грудня 2014 р. у справі № 757/34576/14-к // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

11. Постанова Шевченківського районного суду м. Києва від 17 березня 2014 р. у справі № 761/7854/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>